

ДІЯЛЬНІСТЬ МЕДСЕСТРИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ТА ЗБЕРЕЖЕННІ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

Л. Ю. Чуйко, О. І. Пилипишин

*Тернопільський національний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського МОЗ України*

Вступ. Медсестри відіграють важливу роль у вихованні здорового покоління дітей. Для цього вони повинні мати необхідні знання та навички, а також постійно підвищувати свій професійний рівень, що дозволить їм бути компетентними та швидко адаптовуватися до нових реалій. Важливо, як дитина сприймає візити до медсестри, це формуватиме те, як вона піклуватиметься про своє здоров'я надалі. Також потрібно робити так, аби діти із самого малечку не боялися лікарів і стежили за своїм здоров'ям.

Мета роботи – висвітлити діяльність медсестер у школах як важливу складову в процесі профілактичної, здоров'язберігальної, навчально-виховної діяльності.

Основна частина. Дитина у школі мусить бути доглянута, про неї повинен дбати не лише вчитель. І такою особою, яка може об'єднати довкола себе та зробити дещо самостійно, є медсестра у школі. Обов'язки медичного працівника, який працює в закладі освіти та входить до його штату, визначає Порядок здійснення медичного обслуговування учнів закладів загальної середньої освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 2021 р. № 31, згідно з яким він виконує антропометрію, термометрію, оцінку загального стану розвитку учнів; проводить періодичні огляди на наявність педикульозу відповідно до вимог, установлених МОЗ; ізолює учнів, які мають ознаки інфекційного захворювання, з негайним інформуванням їх батьків або інших законних представників; надає медичну допомогу учням, які перебувають у невідкладному стані, здійснює виклик бригади екстреної медичної допомоги; бере участь в організації харчування учнів закладу освіти; провадить просвітницьку діяльність щодо вживання тютюну та алкоголю, профілактики інфекційних захворювань.

Висновки. Забезпечення здорового розвитку дітей та формування в них відповідального ставлення до здоров'я – це комплексний процес, до якого повинні бути залучені медсестри, батьки та весь педагогічний склад школи. Тільки спільними зусиллями можна створити здорове та безпечне середовище для розвитку дітей і виховати їх фізично та психічно здоровими, вихованими й освіченими.

Ключові слова: медсестра; школа; здоров'я; профілактика; виховання.

ACTIVITIES OF A NURSE IN THE PREVENTION AND PRESERVATION OF HEALTH OF PUPILS OF GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

L. Yu. Chuyko, O. I. Pylypyshyn

I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

Introduction. Nurses play an important role in raising a healthy generation of children. To do this, they must have the necessary knowledge and skills, as well as constantly improve their professional level. This will allow them to be competent and quickly adapt to new realities. It is important how a child perceives visits to a nurse, and this will shape how he or she will take care of his or her health in the future. We also need to make sure that children are not afraid of doctors and take care of their health from a very young age.

The aim of the study – to highlight the activities of nurses in schools as an important component in the process of preventive, health-preserving, educational and training activities.

The main part. A child at school needs to be cared for, not only by the teacher. And a school nurse can be that person who can unite efforts around pupil and do something for the pupil. The duties of a healthcare worker working in an educational institution and being a member of the staff of an educational institution are determined by the Procedure for the provision of medical care to students of general secondary education institutions, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 20, 2021, No. 31, according to which a healthcare worker, in particular, conducts anthropometry, thermometry, assessment of the general state of development of students; conducts periodic examinations for pediculosis, in accordance with the requirements established by the Ministry of Health; isolates students who have signs of an infectious disease with immediate notification of their parents or other legal representatives; provides medical care to

students in emergency condition, calls an emergency (ambulance) team; participates in the organization of meals for students at the educational institution; conducts educational activities on prevention of tobacco and alcohol use, infectious diseases.

Conclusions. Ensuring the healthy development of children and fostering a responsible attitude towards health is a complex process that should involve nurses, parents and the entire school staff. Only through joint efforts can we create a healthy and safe environment for children's development and raise them to be physically and mentally healthy, well-mannered and educated.

Key words: nurse; school; health; prevention; education.

Вступ. Проблемою зміцнення здоров'я дітей у навчальних закладах світова медична спільнота цікавиться вже здавна. В європейських країнах шкільні медичні працівники стали з'являтися наприкінці XIX ст., але систематичне створення шкільних медичних послуг розпочато в першому десятиріччі XX ст.

З початку XXI ст. у галузі шкільної охорони здоров'я дійсно відбулося значне зміщення акцентів щодо профілактики та підтримки здоров'я дітей. Принципи, які стоять за цими змінами, зосереджуються на зміцненні здоров'я та загальному добробуті учнів, що є надзвичайно важливими в контексті сучасних викликів у сфері охорони здоров'я [1].

Виділимо основні моменти:

1. Принципи «запобігати та заохочувати»: цей підхід включає активну роботу з профілактики захворювань і зміцнення здоров'я, а не лише лікування вже існуючих проблем.

2. Мережа шкіл сприяння здоров'ю: ініціативи ВООЗ та ЮНІСЕФ привели до створення мережі шкіл сприяння здоров'ю, яка почала діяти в 1998 р. Ця програма підкреслює важливість інтеграції здоров'я в освітній процес та впровадження здорових звичок серед учнів.

3. Розвиток в Україні: в Україні мережа шкіл сприяння здоров'ю активно розвивається. Це створює можливості для впровадження новітніх програм та методик, які сприяють здоровому способу життя, харчуванню, фізичній активності та психічному добробуту дітей.

4. Профілактична спрямованість: включає освітні програми, тренінги для вчителів і медичних працівників, що дозволяють їм ефективно працювати з учнями, пропагуючи здоровий спосіб життя та профілактику захворювань.

Ці зміни важливі для формування здорового покоління, здатного протистояти сучасним викликам здоров'я. Так, медичні огляди є важливою складовою профілактики захворювань серед молоді. Вони допомагають виявити потенційні проблеми зі

здоров'ям на ранніх стадіях, що критично важливо для запобігання розвитку серйозніших захворювань у майбутньому.

Зазначимо такі компоненти:

1. Кринінг проблем зі здоров'ям: може включати перевірку зору, слуху, оцінку фізичного розвитку та інші специфічні тести, що дозволяють виявити можливі патології.

2. Оцінка стану здоров'я: допомагає зрозуміти загальний стан вікової групи, визначити ризики і потреби в медичній допомозі.

3. Вакцинація: призначена для запобігання інфекційним захворюванням, що є особливо важливим у колективних середовищах, таких, як школи.

Комплексний підхід до профілактичних оглядів дійсно може дати більш повну картину про здоров'я школярів, оскільки він враховує різні аспекти фізичного та психічного здоров'я. Наприклад, деякі країни можуть включати психічне здоров'я або оцінку розвитку, щоб мати цілісне уявлення про потреби молоді.

Найпоширеніші скринінгові тести в Україні та європейських країнах включають: визначення зросту та маси тіла – 84 %; визначення гостроти зору – 81 %; перевірку слуху – 73 %; огляд стоматологом – 68 %; вимірювання артеріального тиску – 46 %; діагностику хвороб, що передаються статевим шляхом – 16 %; вакцинацію – 81 %.

Водночас скринінгів щодо психічного здоров'я дітей шкільного віку практично не застосовують, що свідчить про потребу в підвищенні уваги до цієї важливої сфери [2].

Мета роботи – висвітлити діяльність медсестер у школах як важливу складову в процесі профілактичної, здоров'язберігальної, навчально-виховної діяльності.

Основна частина. Зміцнення і збереження здоров'я дітей, а також формування здорових звичок є пріоритетами Нової української школи. Важливим кроком у цьому напрямку стали зміни в наданні ме-

дичних послуг у школах, які створили нові виклики для медсестер.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України, кожен заклад загальної середньої освіти, незалежно від підпорядкування, типу і форми власності, зобов'язаний мати медичного працівника в штаті або укласти договір з медичним закладом. Ці нововведення також передбачають значне розширення обов'язків медсестри, що вимагає від неї вищої підготовки та відповідальності.

До нових ключових напрямів роботи медсестри належать:

- медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням учнів;
- здійснення постійного моніторингу стану здоров'я дітей (антропометрія, термометрія);
- участь в організації харчування учнів;
- проведення просвітницької і консультативної роботи серед дітей, батьків та вчителів щодо здорового способу життя і турботи про психічне здоров'я;
- супровід дітей із хронічними захворюваннями;
- співпраця зі шкільним психологом, працівниками інклюзивно-ресурсних центрів, закладів охорони здоров'я та соціального захисту;
- організація і контроль за проведенням поточної дезінфекції та санітарних і протиепідемічних заходів;
- контроль за своєчасністю проходження учнями профілактичних медичних оглядів та вакцинації.

Для порівняння, раніше обов'язками медсестри у школі були:

- надання учням першої допомоги в разі невідкладного стану;
- огляди дітей на наявність педикульозу;
- контроль і нагляд за дітьми з інфекційними захворюваннями.

Як бачимо, якщо раніше робота медсестри не виходила за межі стандартних сестринських компетентностей, то тепер вона зобов'язана брати участь у діяльності різних сфер шкільного життя.

Роль медсестри в організації харчування учнів є дуже важливою, особливо в контексті Національної реформи шкільного харчування, що триває з 2020 р. Нові норми, які набрали чинності з вересня 2021 р., передбачають різні аспекти організації харчування.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України, школи можуть залучати інші підприємства (аутсорсинг або кейтеринг) до приготування їжі. У такому випадку контроль за якістю та безпекою харчових

продуктів чи готових страв здійснює бракеражна комісія закладу освіти.

Якщо школа вирішує готувати їжу самостійно, медсестра обов'язково бере участь в організації харчування учнів. Її роль включає контроль за дотриманням санітарних норм, якістю продуктів, а також складання меню, яке враховує потреби та обмеження у харчуванні дітей. Це підкреслює важливість медсестри як ключового фахівця в забезпеченні здорового та безпечного харчування для учнів [3].

Дійсно, обов'язки медсестри в організації харчування учнів охоплюють кілька важливих аспектів:

- складання меню: медсестра повинна розробити чотириразове сезонне меню, а також щоденне меню-розклад у співпраці з кухарем (воно повинно враховувати особливі дієтичні потреби дітей);
- контроль за якістю страв: перед видачею їжі медсестра зобов'язана знімати проби готових страв і вносити результати в спеціальний бракеражний журнал;
- видача їжі: видача страв можлива лише після особистого підпису медсестри, що підтверджує їх безпеку та якість;
- контроль за технологічними процесами: медсестра контролює дотримання технологічних процесів приготування їжі, щоб гарантувати їх безпеку та якість;
- відбір проб: медсестра присутня під час відбору добових проб готових страв, які зберігаються в холодильнику протягом 24 год, для перевірки безпеки та якості.

З-поміж іншого, медсестра здійснює контроль за санітарним станом харчоблоку, своєчасністю проходження працівниками їдальні медоглядів, дотриманням ними правил особистої гігієни; веде журнал здоров'я працівників їдальні, щоб вчасно виявити можливі захворювання та запобігти поширенню інфекцій тощо.

На жаль, повномасштабна війна внесла свої корективи в усі сфери життя, і деякі харчоблоки припинили функціонувати через перехід на дистанційне навчання або необхідність забезпечення тимчасовим житлом внутрішньо переміщених осіб.

Медсестра відіграє важливу роль у контролі за уроками фізичного виховання, виконуючи такі обов'язки, як:

1. Оцінка здоров'я учнів: дозволяє правильно поділити їх на групи (основна, підготовча або спеціальна) для занять фізичною культурою.

2. Контроль за навантаженням: медсестра стежить за тим, щоб навантаження на дітей не перевищувало допустимого рівня, враховуючи їх фізичний стан та можливості.

3. Контроль за безпекою під час проведення занять: медичний працівник контролює безпеку проведення занять, слідкуючи за провітрюваністю приміщень та загальними умовами для занять.

4. Роз'яснювальна робота: медсестра проводить інформаційні сесії про дотримання правил безпеки, підкреслюючи важливість використання засобів захисту, таких, як шоломи, налокітники, наколінники та світловідбивачі.

Ці обов'язки допомагають забезпечити здоров'я та безпеку учнів під час фізичної активності, що є невід'ємною частиною їх розвитку. Потрібно привчати дітей до фізичної активності ще зі школи за допомогою різних ігор, фізкультхвилинок, активностей між уроками та в позаурочний час, проводити ранкову гімнастику з учнями та вчителями всієї школи.

У разі травмування дитини, втрати свідомості або інших невідкладних станів медсестра повинна надати домедичну допомогу, викликати бригаду екстреної медичної допомоги та повідомити про це батьків. Найважливіше – швидко оцінити стан постраждалого та визначити, якої допомоги він потребує насамперед. Для цього медсестра повинна вміти надавати допомогу при різноманітних травмах, володіти способами зупинки кровотеч, проводити базову серцево-легеневу реанімацію.

Просвітницька робота щодо здоров'я людини більшою мірою залежить від способу життя, тому перед медсестрою в школі стоїть ще одне важливе завдання – проводити серед учителів, учнів та батьків просвітницьку роботу з ведення здорового способу життя. Форми і теми можуть бути різноманітними (бесіди, консультації, виступи на нарадах чи батьківських зборах). Наприклад, турбота про психічне здоров'я, виховання здорової дитини, формування знань і навичок зі здорового харчування [4].

Медсестра тісно співпрацює зі шкільним психологом та разом із ним проводить заходи, спрямовані на формування психічно здорової особистості, зміцнення стресостійкості та попередження психічних розладів в учнів.

Так, це нові обов'язки, з якими медсестрам часто доводиться справлятися самостійно. Для підвищення їх компетенції в цій сфері українсько-швейцарський проєкт «Діємо для здоров'я» в партнерстві з

регіональними структурами організовував спеціальні тренінги, в рамках яких медсестри набувають теоретичних та практичних навичок. Навчання охоплює: організацію рухової активності дітей, що є важливим для їх фізичного розвитку; здорове харчування – медсестри отримують знання про його основи, що допомагає їм у створенні збалансованого меню для учнів; збереження психічного здоров'я – це особливо актуально, оскільки воно є важливим аспектом загального добробуту дітей; супровід дітей із хронічними захворюваннями – навчання також включає управління станами учнів із хронічними хворобами, такими, як цукровий діабет, бронхіальна астма та серцево-судинні захворювання; правила надання домедичної допомоги – це знання є критично важливим у разі виникнення екстрених ситуацій у школі. Такі тренінги допоможуть медсестрам відчувати себе більш упевненими при виконанні нових обов'язків та забезпечувати учням належну підтримку.

Медсестри відіграють важливу роль у вихованні здорового покоління дітей. Для цього вони повинні мати необхідні знання та навички, а також постійно підвищувати свій професійний рівень, що дозволить їм бути компетентними та швидко адаптовуватися до нових реалій [5].

Саме медсестра є ключовою фігурою шкільної охорони здоров'я. Однак шкільні команди можуть також включати лікарів, психологів, соціальних робітників, стоматологів і дієтологів. Медсестра підтримує зв'язок із закладами первинної медико-санітарної допомоги, а також безпосередньо звертається до фахівців спеціалізованої медичної допомоги. Тобто медичний працівник школи є водночас комунікатором, організатором міжвідомчої співпраці, організатором інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань здоров'я, науковцем (самовдосконалення й аналіз наукової інформації), фахівцем (який діє відповідно до міжнародних і державних нормативних актів).

Компетенції медсестри в школі досить різноманітні й розраховані на людину або команду, яка має глибокі знання в галузі медицини (знання щодо фізіології росту та розвитку дитини, факторів впливу на її здоров'я), в галузі психології (мотивація переконання, комунікація), в галузі адміністрування (управління, менеджмент чи адміністративний менеджмент) [6].

Медичну допомогу дітям у навчальному закладі повсякчас надає медсестра, яка є штатним праців-

ником освітньої організації. На цьому тлі, через неясність нормативно-правової бази, постають деякі організаційні питання, а саме: згідно з чинним законодавством, після проведення медичних оглядів учнів у лікувально-профілактичних закладах їм надають відповідні рекомендації щодо додаткового обстеження або проведення інших лікувальних, профілактичних і реабілітаційних заходів.

Висновки. Отже, організація надання медичної допомоги дітям і підліткам, які навчаються, пропозиції ВООЗ щодо охорони здоров'я цього контингенту населення, результати наукових досліджень з даного напрямку вказують на те, що особливого значення набувають питання запровадження сучасної системи шкільної медицини, орієнтованої на українські потреби. Це вимагає оновлення нормативно-правової бази з метою підвищення ефективності медичного забезпечення дітей шкільного віку. Перспективними є негайний перегляд ситуації і створення чіткої концепції шкільної медицини саме вітчизняного

зразка, при цьому в систему шкільної медицини залучатимуть не лише середніх медичних працівників, дільничних педіатрів, лікарів закладів охорони здоров'я, підготовлених фахівців, які б координували й очолювали даний вид медичної допомоги, аналізували результати роботи, були комунікаторами і менеджерами на рівні декількох навчальних закладів міста, району, мали повну інформацію про стан здоров'я, можливості щодо профілактичних заходів, освітньої діяльності. Можливо, це стане пріоритетом роботи фахівця із системи громадського здоров'я.

Потребує посилення робота з організації постійних заходів щодо формування здорового способу життя, створення умов для реалізації здоров'я-зберігальних технологій саме у навчальних закладах, а також розвитку кадрового потенціалу, формування нових професійних компетентностей медичних працівників шкільної медицини через запровадження нових освітніх програм для медичних працівників навчальних закладів.

REFERENCES

1. Blair, M., DeBell, D. (2011). Reconceptualising health services for school-age children in the 21st century. *Archives of Disease in Childhood*, 96(7), 616-618. DOI 10.1136/adsc.2009.178921.
2. Peresyphkina, T. (2018). Subyektivna otsinka zdorovya ditey, sotsialni determinanty yoho formuvannya [Subjective assessment of children's health, social determinants of its formation]. *Suchasna Pediatriya – Modern Pediatrics*, 4, 44-48. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sped_2018_4_8 [in Ukrainian].
3. Peresyphkina, T., Sydorenko, G., Golubnycha, A. (2019). Aktualni pytannya orhanizatsiyi medychnoyi dopomohy dityam ta pidlitkam u zakladakh osvity [Topical issues of organization of medical care for children and adolescents in educational institutions]. *Problemy bezperervnoyi medychnoyi osvity ta nauky – Problems of continuous medical education and science*, 2, 5-9. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psmno_2019_2_3 [in Ukrainian].
4. Omelchenko, O. (2003). Medychni, sotsialni ta psykholohichni aspekty adaptatsiyi do navchalnoho

protseesu uchniv pochatkovykh klasiv zahalnoosvitnoyi shkoly [Medical, social and psychological aspects of adaptation to the educational process of primary school pupils of secondary school]. *Medychna rehabilitatsiya v pediatrii – Medical rehabilitation in pediatrics*, 8, 108-110 [in Ukrainian].

5. Berzin, V., Stelmakhivska, V. (2007). Problema vyvchennya fizychnoho rozvytku ditey ta pidlitkv u hihiyenichnykh doslidzhennyakh [The problem of studying the physical development of children and adolescents in hygienic research]. *Visnyk sotsial'noi hygiene and organizational health care of Ukraine – Herald of social hygiene and organizational health care of Ukraine*, 4, 81-84 [in Ukrainian].

6. Berdnyk, O., Zaykovska, V. (2009). Porivnyalnyi analiz obiznanosti pro «pryami» ta «nepryami» pokaznyky zdorovya dlya vyyavlennya vplyvu na dovkillia [Comparative analysis of awareness of "direct" and "indirect" health indicators to identify environmental impact]. *Environment and health*, 3, 15-18 [in Ukrainian].

Отримано 17.01.2025